

Tal'at, nr. 177/3; Köprülü Ktp., nr. 10, 219; İzmir Millî Ktp., nr. 663). 3. *Tebşirâtü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehî fi'l-kırâ'ât*. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inin kaynakları arasında (I, 84) yer alan eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâla İsmâil, nr. 4, vr. 54-57), diğer nüshaları Milano'da Ambrosiana (nr. 86 A) ve Madrid'de Junta (nr. 81) kütüphanelerinde kayıtlıdır. 4. *el-Kifâye fi'l-kırâ'âti's-sit*. Yine İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inin kaynakları arasında (I, 84) yer alan eserin bir nüshası Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'dedir (Tal'at, nr. 177/2, 40 varak). Sibtu'l-Hayyât'ın kaynaklar adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-İcâz fi'l-kırâ'âti's-seb'*, *er-Ravza fi'l-kırâ'âti's-seb'*, *el-Mü'eyyide fi's-seb'a*, *Kaşîde fi kırâ'ati Nâfi'*, *el-Mûdîha fi'l-âşra*, *el-Kaşîdetü'l-müncide fi'l-kırâ'âti'l-âşr*, *İrâdetü't-tâlib ve ifâdetü'l-vâhib* (bir önceki kasidenin "ferşü'l-hurûf" bölümünü oluşturan eser İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inin kaynakları arasında [I, 84] yer almaktadır), *eş-Şemsü'l-münîre*.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemâleddin el-Enbârî, *Nühzetü'l-elibbâ'* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1386/1967, s. 402-403; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVIII, 51-52; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 122-123; Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), II, 960-963; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 541-550*, s. 69-72; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 434-435; a.mlf., *en-Neşr*, I, 83-85; *Keşfü'z-zunûn*, I, 52, 206, 338; II, 1344, 1499, 1582; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 723; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 455; *el-Fihrişü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân, mahtûâtü'l-kırâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1987, I, 108; a.e., Amman 1994, s. 16, 36, 166, 180.

SİBTU'İ-MARDİNÎ

(سيب المارديني)

Bedrüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mârdînî (ö. 907/1501)

Matematik ve astronomi âlimi.

14 Zilkade 826'da (19 Ekim 1423) Kahire'de doğdu. Anne tarafından ilm-i mikât alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Cemâleddin el-Mardîni'nin (ö. 809/1406) torunu olduğu için Sibtu'l-Mardîni diye anılır. Temel eğitimi Şâfiî ulemâsından Nûreddin el-Bilbîsî, Celâleddin el-Mahallî ve Sâlih b. Ömer el-Bulkîni'den aldı. Daha sonra Alâeddin el-Kalkaşendî ile İbn Hacer el-Askalânî'den fıkıh, ferâiz, hadis ve matematikçi-astronom İbnü'l-Mecdi'den hesap, ferâiz, ilm-i mikât okudu. Hesap hocasının çalışmalarına katkıda bulunduğu için Şin-

şevri onun hakkında, "İbnü'l-Mecdi'nin hulâsasıdır" demektedir (*Fethu'l-karib*, I, 3). Birçok defa Mekke, Medine ve Kudüs'e, iki defa Dimaşk'a ve Hama'ya gidip âlimlerden ders aldı; özellikle Mekke'de Ebü'l-Feth Şerefeddin İbnü'l-Merâgi'den istifade etti. Fıkıh, ferâiz ve dil gibi çeşitli alanlarda eser verdi, fakat daha çok matematikçi ve astronom olarak tanındı. Kahire'de Ezher Camii'nde uzun yıllar muvakkitlik yaptı; burada ve Tolunoğlu Camii gibi birçok yerde ders verdi. Hesap, mikât ve ferâiz sahasında dönemin en meşhur âlimi olarak tanınıyordu. Pek çok öğrenci yetiştirdi; bunlardan İbn Kâsım el-Gazzî fıkıh, Muhammed b. Ebü'l-Feth astronomi, Şemseddin Muhammed en-Neşîlî, Şemseddin Muhammed el-Bilbîsî, İbn Haccî Necmeddin Yahyâ ed-Dimaşkî ve Ebü'l-Cüd Muhyiddin Abdülkâdir b. Ali es-Sehâvî kendisi gibi hesap sahasında ün kazanmıştır. Kahire'de vefat eden Sibtu'l-Mardîni'nin İslâm matematik-astronomi ilmine yaptığı en önemli hizmetlerden biri de hocası İbnü'l-Mecdi'nin hesâb-ı sittini için mukadime olarak kaleme aldığı *Keşfü'l-hakâik fi hisâbi'd-derec ve'd-dekâ'ik* adlı kitabını, daha sonra hemen bütün İslâm coğrafyasında bu hesap sistemi için temel kaynak halini alan *Rekâ'iku'l-hakâik fi hisâbi'd-derec ve'd-dekâ'ik* adıyla şerhetmesidir (*DîA*, XVII, 255, 266, 267).

Sibtu'l-Mardîni'nin çizgisi Şâfiî fıkıh geleneğinin, Gazzâlî ile başlayan felsefî muhtevadan arındırılmış riyâzî ilimler anlayışının bir devamıdır. Mağrib'deki İbnü'l-Bennâ okulundan beslenerek Mısır'da İbnü'l-Hâim'le zirveye ulaşan, İbnü'l-Mecdi ile devam edip Mardîni ile olgunlaşan bu gele-

nek "felsefe yapma" anlamındaki bir matematik-astronomi ilmini önemsememiş, daha çok somut nesnelere uygulanan fonksiyonel semboller sistemi çerçevesinde kalmıştır. Böylece Mısır okulu sayıların yahut astronomik olguların mahiyetlerini araştırmamış, bunların arasındaki ilişkilerin sayısal veya geometrik ifadelerini vermekle yetinmiştir. Bu yöntem neticede Mısır matematik okulunu içeriksiz, düşünce boyutunu dikkate almayan ve hesap yönü ağır basan uygulamalı bir matematik-astronomiye ulaştırmıştır. Öte yandan Sibtu'l-Mardîni'nin tavrında dikkat çeken başlıca özellik, mensubu olduğu geleneğin en üst düzeydeki ismi İbnü'l-Hâim ile hocası İbnü'l-Mecdi'nin aksine hesâb-ı Hindî ile ilgilenmemesi ve hesap anlayışını tamamen fikhî geleneğe bağlı kalarak hisâb-ı hevâî ile sınırlandırmasıdır.

Eserleri. Sibtu'l-Mardîni hesap, ferâiz, vesâyâ, mikât, astronomi aletleri, nahiv ve daha başka ilim dallarında pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserler başta Mısır ve çevresi olmak üzere Osmanlı coğrafyasında yaygın biçimde ve el kitabı mahiyetinde kullanılmıştır. Sehâvî, bizzat Sibtu'l-Mardîni'nin kendisine ifade ettiğine göre yalnızca mevâkit sahasında irili ufaklı 200 eser kaleme aldığını belirtir (*ed-Dav'ü'l-lâmi'*, IX, 36). Bunlardan eliyi aşkın çalışması günümüze ulaşmış olup önemlileri şunlardır: 1. *İrşâdü't-tullûb ilâ Vesîleti'l-hisâb* (Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 2700/1; nşr. Mustafa Mevâldî, *MMMA*, XLVI/1 [Kahire 1423/2002], s. 7-46). İbnü'l-Hâim'in *el-Vesîle* adlı hesâb-ı hevâîye dair eserinin şerhidir. 2. *Keşfü'l-gavâmiş fi 'ilmi'l-ferâiz*. Çok kullanılan düzenli ve muhtevalı

Sibtu'l-Mardîni'nin *Hidayetü'l-âmil* adlı eserinin iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 876/1)

bir eser olup (nşr. Avad b. Recâ el-Avfî, Medine 1417/1996), bizzat müellifi tarafından *İrşâdü'l-fârîz ilâ Keşfi'l-ğavâmir* adıyla şerhedilmiştir (nşr. Mecdî Muhammed Sürûr Bâselûm el-Mekkî, Mekke 1421/2000). **3.** *Tuĥfetü'l-aĥbâb fî 'ilmi'l-ĥisâb*. Osmanlı coğrafyasında hesâb-ı hevâî sahasında yaygın biçimde kullanılan bir kitap olup (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2701/2, 2704/1; Hacı Mahmud Efendi, nr. 5732/1) Şinşevrî tarafından şerhedilmiştir. **4.** *et-Tuĥfetü'l-Mârdîniyye fî şerĥi'l-Yâsemîniyye*. Mağribli matematikçi İbnü'l-Yâsemîn'in cebir alanındaki ürcüzesinin şerhidir (nşr. Abdullah el-Cebûrî, 'Âlemü'l-kütüb, II/2 [Riyad 1401/1981], s. 294-300). Müellif aynı eseri *el-Lüm'atü'l-Mârdîniyye fî şerĥi'l-Yâsemîniyye* adıyla tekrar şerhetmiş, bu şerh de yaygın biçimde kullanılmıştır (nşr. Muhammed Süveysî, Küveyt 1403/1983). **5.** *el-Ķavlü'l-mudî fî şerĥi'l-Muĥni' (İzâhu'l-meknûn, II, 251)*. İbnü'l-Hâim'in cebirle ilgili eserinin şerhi olup müellif bu esere *el-Mümti' fî şerĥi'l-Muĥni'* adıyla başka bir şerh daha yazmıştır. **6.** *er-Risâletü'l-fetĥiyye fî'l-a'mâli'l-ceybiyye*. Rub'ü'l-müceyyeb adı verilen aletin yapımı ve kullanılışıyla ilgili trigonometrik hesapları gösteren tanınmış bir eserdir (nşr. Sabâh Mahmûd Muhammed, *Mecelletü' Âdâbi'l-Müstansiriyye*, VIII [Bağdat 1984], s. 411-419). Onu aşkın manzum ve mensur şerhi yapılmış, iki defa Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İzgi, I, 435-438). **7.** *Şerĥu'r-Rahbiyye fî 'ilmi'l-ferâ'iz (Şerĥu'l-manzûmeti'r-Rahbiyye)*. Muhammed b. Ali er-Rahbî'nin *er-Rahbiyye* diye tanınan *Buġyetü'l-bâĥiṣ 'an cümeli'l-mevâriṣ* adlı kitabının şerhidir (Atıyye el-Kahvefî'nin hâşiyesiyle birlikte, Bulak 1284; Kahire 1315; nşr. Mustafa Dîb el-Buġâ, Kahire, ts., Dimaşk 1408/1988; nşr. Kemâl Yusuîf el-Hût, Beyrut 1409/1989; nşr. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî, Devha 1404/1984). **8.** *Laĥtû'l-cevâhir fî taĥdî di'l-ĥuĥûṭ ve'd-devâ'ir*. Küresel astronominin terimleri hakkındadır (Kahire 1299). **9.** *Kifâyetü'l-kânûn fî'l-'amel bi'r-rub'iṣ-şimâli el-maĥtûṭ*. Mukantarât adlı astronomi aletinin yapımı ve kullanımını üzerine kaleme alınmış bir eser olup üç defa da Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1273/1856; İzgi, I, 443-444). **10.** *Şerĥu'l-fuṣûli'l-mühimme fî mevâriṣi'l-ümme* (nşr. Ahmed b. Süleyman el-Ureynî, Riyad 1425/2004). **11.** *Hidâyetü'l-âmil (sâ'il) fî'l-'amel bi'r-rub'i'l-kâmil* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 876/1; Köprülü Ktp., M. Âsım, nr. 720). (Eserleri için ayrıca bk. Rosenfeld – İhsanoġlu, s. 293-298).

BİBLİYOGRAFYA :

Sibtu'l-Mardîni, *Keşfü'l-ğavâmir fî 'ilmi'l-ferâ'iz* (nşr. Avad b. Recâ el-Avfî), Medine 1417/1996, neşreden giriş, s. 9-32; Şinşevrî, *Fethu'l-ĥarîbi'l-müctib bi-şerĥi Kitâbi't-Tertîb*, Kahire 1301, I, 3; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 300; II, 36; III, 312; V, 19, 161; VI, 271; VII, 35, 161; IX, 35-36, 60; X, 252; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 289; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 242; Brockelmann, *GAL*, II, 216-218; 468; *Suppl.*, II, 215-217, 484; *İzâhu'l-meknûn*, I, 238; II, 251; *Hediyetü'l-'ârîftn*, II, 218-219; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 121, 173; III, 279; VI, 230, 283; VII, 282; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'elîftn*, I, 221; II, 20; V, 9; VI, 53; VIII, 311; IX, 108; XI, 188; Abbas el-Azzâvî, *Târîĥu 'ilmi'l-felek fî'l-'Irâk*, Bağdad 1378/1958, s. 187-196; Kadri Hâfiz Tükân, *Türâşü'l-'Arabî'l-'ilmi fî'r-riyâziyyât ve'l-felek*, Beyrut, ts. (Dâru'ş-şark), s. 459; H. Suter, *Beiträge zur Geschichte der Mathematik und Astronomie im Islam*, Frankfurt 1986, I, 189-191; D. King, *A Survey of the Scientific Manuscripts in the Egyptian National Library*, Wina Lake 1986, s. 80-82; a.mlf., "Al-Mâridîni, Jamâl al-Dîn and Badr al-Dîn", *Encyclopedia of the History of Science, Technology and Medicine in Non-Western Cultures* (ed. H. Selin), Dordrecht 1997, s. 601-602; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoġlu, *Mathematicians, Astronomers and Others Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 293-298; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü'ş-şâmil*, III, 145-146; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinin İlim*, İstanbul 1997, I, 229, 240, 434-439, 443-444; Bedr Abdürrezzâk Elmâs, "Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dimaşki eş-şehîr bi-Sibtu'l-Mârdîni 'aşrûhü ve ĥayâtüh", *Mecelletü'ş-şer'at ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, XIII/34, Küveyt 1418/1998, s. 191-230.

İHSAN FAZLIOĖLU

SIBYAN MEKTEBİ

(bk. MEKTEP).

SİDDİK (الصديق)

DoĖru sözlü, doğruluktan ayrılmayan, gerçeği tasdik eden anlamında bir Kur'an terimi.

Sözlükte "gerçeği konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak" anlamlarına gelen **sıddık** masdarından isim olan **sıddık** "son derece doğru sözlü, asla yalan söylemeyen, sözünde duran, gerçeğ olduğuna inandığı şeyi onaylamakta tereddüt göstermeyen kimse" şeklinde tanımlanmaktadır (RâĖib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şdk" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "şdk" md.; Fahreddin er-Râzî, XXI, 223). Cürcânî, **sıddık** "diliyle dıṣa vurduğu her söze mutlaka kalbiyle ve işiyle gerçeğlik kazandıran kimse" olarak tarif etmektedir. Tehânevî'nin **sıddık** konusunda naklettiği "Resûlullah'ın bilgi, söz ve fiil biçiminde

ortaya koyduklarının hepsini tasdik etmekte ve Peygamber'le mânevî münasebeti sebebiyle onun iç dünyasına yakın olmakta en ileri seviyede bulunan kimse" şeklindeki daha özel bir tarifte Resûl-i Ekrem ile Hz. Ebû Bekir arasındaki ilişkinin göz önüne alındığı anlaşılmaktadır (*Keşşâf*, II, 851).

Sıddık Kur'an-ı Kerim'de biri müennes (sıddıka) olmak üzere dört âyette tekil, iki âyette çoğul (sıddıkun, sıddikin) olarak geçmektedir. Tekil biçimiyle geçtiği âyetlerin birinde Hz. Yûsuf (Yûsuf 12/46), birinde Hz. İbrâhim (Meryem 19/41), birinde Hz. İdrîs (Meryem 19/56), birinde Hz. Meryem (el-Mâide 5/75) hakkında kullanılmıştır. Bu âyetlerde zikredilen şahsiyetlerin özellikle **sıddık** sıfatıyla anılması doğruluk, dürüstlük ve güvenilirliğin yüksek bir erdem olduğuna işaret eder. Fahreddin er-Râzî, Hz. İbrâhim'le ilgili âyette geçen **sıddık**ı açıklarken her nebînin aynı zamanda **sıddık** olduğunu, fakat her **sıddık**ın nebî olması gerekmediğini, **sıddık**ın nebîye en yakın mertebede bulunduğunu, bundan dolayı orada bu iki kelimenin yan yana kullanıldığını belirtir (*Mefâtiĥu'l-ğayb*, XXI, 223). Bu âyetin devamında (Meryem 19/42-48) onun "çevredeki müşriklere karşı tevhidin kararlı kahramanı" olarak tanıtıldığı görülmektedir. Nitekim babasını şirkten vazgeçirememişse de tehditlere rağmen korkmadan ve tereddüt göstermeden sonuna kadar dinine sadık kalmış, Allah'a olan güçlü imanını korumuş, bu suretle **sıddık** vasfını almaya lâyık olduğunu göstermiştir (İzutsu, s. 135-136).

Fahreddin er-Râzî, Hz. Meryem'in **sıddıka** oluşunu (el-Mâide 5/75) Allah'ın âyetlerini ve oğlunun bildirdiği ilâhî gerçekleri tasdik etmesi veya İsa'nın doğumu öncesinde kendisine görünen varlığın (Meryem 19/17) Cebrâil olduğuna tereddütsüz inanması ya da kulluğunda sadık ve günahlardan uzak oluşuyla açıklar (*Mefâtiĥu'l-ğayb*, XII, 61). Bu âyetin maksadı, İsa ile annesi Meryem'e atfedilen ve Allah'ın mutlak birliği inancıyla bağdaşmayan kutsiyet iddiasını reddetmek ve her ikisinin de diğer ölümlüler gibi yemek yiyen birer ölümlü olduğunu vurgulamaktır. Onların diğer insanlardan farkı İsa'nın Allah'ın elçilerinden biri, Meryem'in de son derece erdem sahibi bir kadın olmasıydı (İzutsu, s. 134-135).

Bir âyette (el-Hadîd 57/19) Allah'a ve resulüne iman edenler **sıddıklar** diye anılmıştır. Tefsirlerde kaydedildiğine göre ilk dönem müfessirlerinden Mücâhid b. Cebr, bu âyete dayanarak Allah'a ve resulüne